

**Amsterdam, de Heren van Amstel,
de bisschoppen van Utrecht en de
graven van Holland**

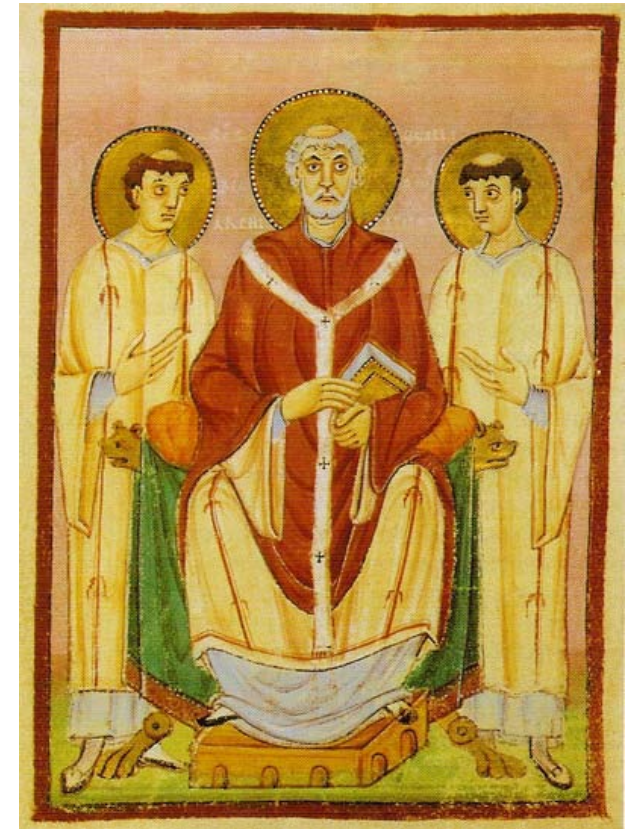


Amstelland behoorde aan het einde van het eerste millennium tot de gouw Niftarlake, een grensgouw van de Friezen dat op het punt stond door het Frankische Rijk overgenomen en heringericht te worden. Niftarlake bestond uit het westelijke deel van het Gooi plus Amstelland. Rond het jaar 1000 behoorde dit gebied tot het wereldlijke gebied der bisschoppen van Utrecht, de stad die al sinds de Romeinse overheersing het politiek centrum van Noord-Nederland was. De bisschop bestuurdde het gebied in opdracht van de koning van het Duitse Rijk, de voortzetting van het Oost- en Midden-Frankische Rijk na de dood van Karel de Kale. Omdat de aandacht van de koning meer op het Rooms-keizerschap en bezittingen in Italië gericht was liet hij het bestuur van het Duitse Rijk over aan betrouwbare dan wel omgekochte edelen en – niet zelden – kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, zoals de bisschop van Utrecht. Die kon immers geen aanspraak op erfelijkheid van de functie maken! De ruggengraat van het bestuur was in handen van ministerialen*, een kaste van vertrouwelingen van de landsheer of zijn vertegenwoordiger die in de loop der eeuwen tot de lagere adel uitgroeiden.

Bisschoppelijk Utrecht

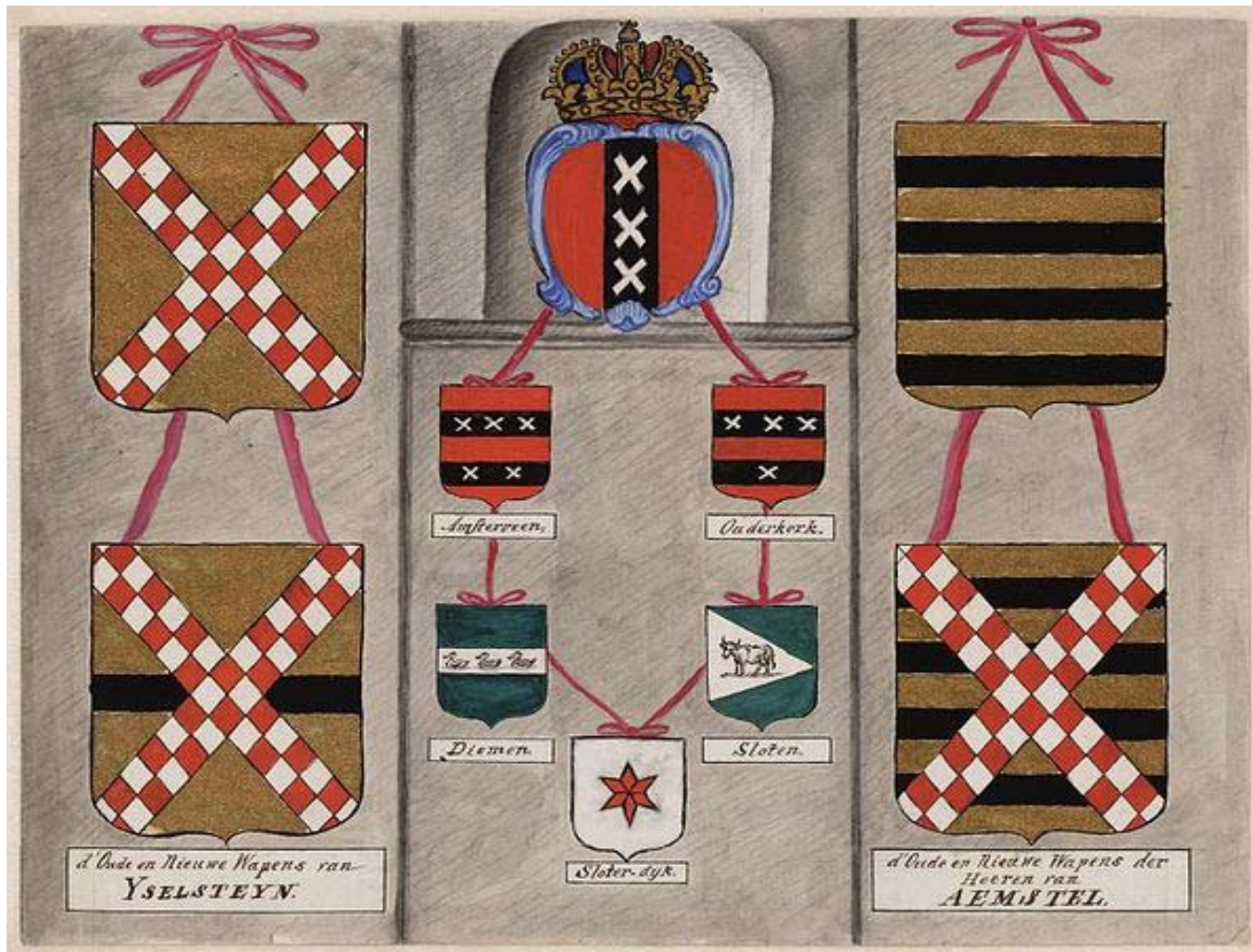
Het duurde tot eind 12^{de} eeuw voor de bodem van Amstelland – door ontginning die in gang gezet werd door de bisschoppen – zoveel opbracht dat een grotere bevolking gevoed kon worden. De dagelijkse beslommeringen besteedden de bisschoppen uit aan een baljuw* en die weer aan meerdere schouten*. Tussen 1105 en 1126 was voor Amstelland ene Wolfger schout, die het ambt erfelijk heeft weten te maken. Zijn (klein?)zoon Egbert oefende het ambt namelijk van 1131 tot 1172 uit. Naar de toenmalige traditie in het Duitse Rijk en met medewerking van de bisschop van Utrecht, voegde de familie de naam van het ambtsgebied toe aan hun eigen naam, waardoor de – beslist niet adellijke – familie Van Amstel ontstond. De volgende generaties waren zeer ambitieus en verkregen ver buiten Amstelland gebieden in leen, ook van de graven van Holland (bijvoorbeeld Boskoop). Om het ingewikkeld te maken kreeg de Hollandse graaf in 1279 van Jan van Nassau, de bisschop elect* van Utrecht, het (gehele of een groot deel van) Nedersticht, dat hij al als onderpand bezat voor geldleningen aan de bisschop, in feite in leen zolang hij de diverse leenheren maar in functie liet. Daardoor bleek Gijsbrecht IV zijn Amstelland opeens van Holland in onderleen te hebben. In 1280 kwam Gijsbrecht in

Amsterdam, de Heren van Amstel, de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland



Willibrord, de eerste bisschop van Utrecht

- * **ministeriaal** was in de Middeleeuwen een niet-adellijke persoon aan wie een belangrijke post in bestuur of leger werd toevertrouwd
- * **baljuw** was de benaming voor de ambtenaar die de vorst in steden en landelijke gebieden vertegenwoordigde
- * **schout** was een lokaal ambtenaar belast met bestuurlijke en gerechtelijke taken en het handhaven van de openbare orde
- * **elect** is iemand die wél tot bisschop is benoemd, maar nog niet tot bisschop is gewijd. Beide zijn het voorrecht van de paus.



Boven: Wapenschilden van de familie Van Amstel

Rechts: Overzicht van de Heren van Amstelland onder de diverse heersers, zolang deze streek beleend werd.

aanvaring met Floris V en werd door deze gevangen gezet. Via de 'zoen' van 1285 werd de vrede getekend en kon Gijsbrecht zijn bezittingen weer in gebruik nemen. Tot zijn misstap van 1296. Floris verruilde in dat jaar het Engelse voor het Franse kamp, waarop hij door een complot o.l.v. Gijsbrecht IV van Amstel en op instigatie van de Engelse koning gedood werd.

Amsterdam, de Heren van Amstel, de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland

Heren van Amstelland

vanaf het ontstaan van Amsterdam

Bisschop van Utrecht, voor deze als ministeriaal:

- 1131-1172 Egbert van Amstel
- 1172-1188 Gijsbrecht I van Amstel
- 1188?-1200? Engelbrecht van Amstel
- 1200-1243 Gijsbrecht II van Amstel
(werd in 1224 ridder; verwierf in 1230 IJsselstein, door huwelijk)
- 1243-1251 Gijsbrecht III van Amstel
- 1251-1296 Gijsbrecht IV van Amstel
(met een onderbreking van 1280-1285; in 1296 confisqueert de graaf van Holland de bezittingen van Gijsbrecht)

Graaf van Holland, door deze beleend aan:

- 1296-1299 Jan I van Holland (=zoon Floris V, onder regentschap van Jan II van Avesnes)
- 1299-1317 Gwijde van Avesnes
(=broer van Jan II en vanaf 1301 ook bisschop van Utrecht; na Gwijde wordt Amstelland niet meer beleend en door de graaf van Holland zelf bestuurd)

Hollandse huis

Het graafschap Holland ontstond uit het graafschap Kennemerland. Aanvankelijk werd het gebied in leen gegeven aan enkele generaties uit het Hollandse Huis, mogelijk nazaten van de Noorman Rorik. Op last van de Duitse keizer werd Dirk IV in 1049 van zijn post verjaagd en na nog meer lastige opvolgers werd Holland in 1064 aan de bisschop van Utrecht in leen gegeven. In 1076 heroverde Dirk V Holland opnieuw en breidde het gebied aanzienlijk uit. Deze Dirk voerde als eerste de titel graaf. In 1101 bestond Holland uit Kennemerland, Rijnland en de Rijndelta tussen Dordrecht en Heusden. Het bewind over Holland werd niet ondersteund door de Duitse keizer Hendrik V. Door slimme huwelijkspolitiek kreeg de familie steeds meer 'vrienden' in het Duitse Rijk. Ruzie binnen de familie hield de ambities voorlopig in toom tot Floris III aan het bewind kwam. Hij breidde het grondgebied aanzienlijk uit van het Vlie tot in Brabant. Door van de Duitse keizer verkregen rechten aan de grens met Vlaanderen kwam Holland in conflict met Vlaanderen, wat de familie weer even bezig hield. In de 13^e eeuw ging het Holland economisch voor de wind wat de aspiraties weer aanscherpte. Willem I streed zelfs even tegen zijn keizer maar legde dat in 1215 bij. Zijn kleinzoon Willem II, sinds 1247 zelfs Rooms-Koning, sneuvelde in 1256 in een veldtocht tegen de West-Friezen. Zijn net geboren zoon Floris V stond de eerste jaren onder voogdij. Deze Floris was de meest ambitieuze graaf van het Hollandse Huis en verzekerde zich van de welwillendheid van de boerenbevolking, wat hem bij conflicten met zijn edelen een gratis leger opleverde. Hij profiteerde van de zwakte van de toenmalige bisschop elect* van Utrecht, Jan van Nassau, en lijfde in 1279 quasi Amstelland, het Gooi en Woerden bij Holland in, die hij als onderpand kreeg voor uitstaande leningen aan de bisschop. De betreffende 'Heren' van die gebieden verzoenden zich aanvankelijk met Floris, maar kidnapten hem in 1296 door een list. Bij een poging van boeren om Floris te bevrijden werd deze gedood en vluchtten de kidnappers over de landsgrenzen. Floris' zoon, Jan I, was nog een kind en kwam onder voogdij van Floris' neef, Jan II van Avesnes, graaf van Henegouwen. Na de dood van Jan I (1299) kwam Holland door vererving onder het Henegouwse Huis, dat weer onder het Beierse Huis (1354), onder het Bourgondische Huis (1433) en vervolgens onder invloed van het Habsburgse Huis (1482), in de persoon van Maximiliaan van Oostenrijk, de latere Duitse keizer. In 1506 nam Karel V van Habsburg de titel definitief over.

Amsterdam, de Heren van Amstel, de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland



Floris V, graaf van Holland, der keerlen God

Graven van Holland

Hollandse Huis

- 1256-1296 Floris V (als Floris' vader bij Hoogwoud sneuvelt id hij 2 jaar oud; zijn oom Floris de Voogd voert tot 1266 de regering, tot Floris V op 12-jarige leeftijd volwassen verklaard wordt)
- 1296-1299 Jan I (dit kind van Floris V staat tot zijn dood in 1299 onder voogdij van Jan II van Avesnes)

Henegouwse Huis

- 1299-1304 Jan II van Avesnes
- 1304-1337 Willem III van Avesnes
- 1337-1345 Willem IV (die Amsterdam stadsrechten verleent)
- 1345-1354 Margaretha van Beieren,
zuster van Willem IV

Beierse Huis

- 1354-1389 Willem V (die in 1358 krankzinnig verklaard wordt, waarna zijn broer Albrecht als regent optreedt)
- 1389-1404 Albrecht van Beieren
- 1404-1417 Willem VI
- 1417-1433 Jacoba van Beieren (die over deze opvolging in conflict komt met Jan van Beieren; bij de dood van Jan (1425) komt zijn titel in handen van Filips de Goede van Bourgondië, haar achterneef, die eveneens aanspraak maakt op de titel graaf van Holland; van hem verliest Jacoba het conflict en moet de titel afstaan)

Vervolg op pagina 6



Rechtsboven: Wapenschild van het Henegouwse Huis

Rechtsonder: Wapenschild van het Beierse Huis

Amsterdam, de Heren van Amstel, de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland

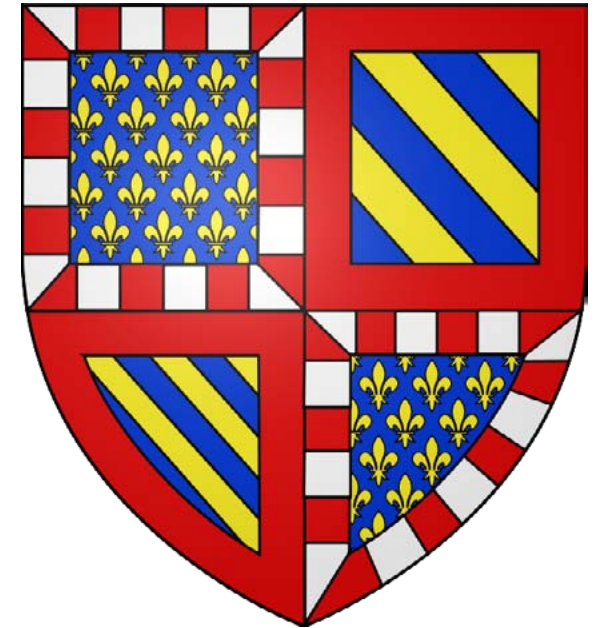
Graven van Holland

Bourgondische Huis

- 1433-1467 Filips de Goede
1467-1477 Karel de Stoute (die in feite al in 1465 de macht van zijn ziekelijke vader overnam)
1477-1482 Maria van Bourgondië (getrouwd met Maximiliaan van Oostenrijk)
1482-1494 Filips de Schone (onder regentschap van Maximiliaan; deze geeft het startsein voor modernisering van de verdediging van Amsterdam)
1494-1506 Filips de Schone zelf (huwde Johanna van Aragon die in 1504 koningin van Castilië zou worden. Naast zijn echtgenote werd Filips de Schone automatisch koning Filips I van Castilië)

Habsburgse Huis

- 1506-1556 Karel V (oudste zoon Filips de Schone, in 1515 meerderjarig verklaard; in 1516 door de dood van grootvader Ferdinand van Aragon koning Carlos I van Spanje)
1556-1581 Filips II (koning van Spanje en de Bourgondische Nederlanden; de in 1568 in op stand gekomen Nederlanden zweren in 1581 de koning per 'Placcaert van Verlatinghe' af)



Rechtsboven: Wapenschild van het Bourgondische Huis

Rechtsonder: Wapen van het Habsburgse Huis

Amsterdam, de Heren van Amstel, de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland

Henegouwse Huis

De erfopvolging was door de hoge sterfte en de geringe levensverwachting in vroeger eeuwen altijd een groot probleem. Dan kwam een titel gauw in handen van een wildvreemde mogendheid, iets dat het graafschap Holland enkele malen is gebeurd. Laten we eens nagaan hoe het graafschap Holland uiteindelijk in handen van de Habsburgers kwam.

Toen Floris V in 1296 vermoord werd was zijn zoon Jan I (1283-1299) zeven jaar oud, te jong om te regeren. Daar moest een voogd voor gevonden worden, maar Floris had geen broers of zusters. Daar kwam alleen zijn tante Aleid in aanmerking, die met Jan I van Avesnes (Henegouwen) getrouwd was, maar die beiden niet meer in leven waren. Voogd werd daarom de zoon van Aleid, Jan II van Avesnes. Door het vroege overlijden van Jan I van Holland in 1299 werd Jan II van Avesnes nu formeel graaf van Holland, in 1304 opgevolgd door zijn zoon Willem III. Tot het jaar 1317 werd het graafschap beleend aan Gwijde van Avesnes, een broer van Jan II. Na Gwijdes dood in 1317 trad Willem III zelf aan als landsheer van Holland. Na zijn dood in 1337 werd hij opgevolgd door Willem IV die in 1345 overleed, waarna de titel van graaf overging op zijn zuster Margaretha, die met Lodewijk van Beieren getrouwd was. Dit echtpaar had twee zonen, Willem IV en Albrecht van Beieren. Willem IV, de oudste zoon van Margaretha, nam na haar overlijden in 1354 het stokje over van zijn moeder. Hij werd echter in 1358, nadat hij iemand vermoord had, krankzinnig verklaard en zijn titels werden vanaf dat moment door zijn broer Albrecht beheerd. In 1389 overleed Willem V en trad Albrecht officieel aan als graaf van Holland. Daarmee was Holland definitief in Beierse handen beland.

Beierse Huis

Albrecht kreeg twee zonen en een dochter, die in de erfopvolging van belang zullen zijn. Na het overlijden van Albrecht (1404) nam Willem VI de titel over. Die overleed echter in 1417, waarna zijn dochter Jacoba van Beieren de titel van haar vader overnam. Dat was tegen de zin van Jan van Beieren, de broer van Willem VI die de titel graaf van Holland claimde. Er ontstond een heuse successiestrijd, die een wending nam door het overlijden van Jan van Beieren. Vervolgens werd de claim overgenomen door Filips de Goede (1396-1467), de zoon van zuster Margaretha van Beieren, die met Jan zonder Vrees van Bourgondië getrouwd was. Jan zonder Vrees (1371-1419) was de zoon van Filips de Stoute van Bourgondië. Jan had aspiraties om heel

Amsterdam, de Heren van Amstel, de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland



*Albrecht van Beieren, graaf van Holland
1358 (1389) -1404.*

Met Albrecht kon het stadsbestuur van Amsterdam 'lezen en schrijven', zolang de stad hem maar riante leningen tegen schappelijke voorwaarden verstrekke. Aan Albrecht dankte de stad de verruiming van de 'stads-vrijheid' tot wel honderd gaarden. Dit alles ten koste van de omliggende heerlijkheden en ambachten.

Frankrijk in zijn macht te krijgen en had in 1406 een familieverdrag gesloten met zijn zwager, Willem VI, tevens graaf van Holland. Door dit wat schimmig blijvende verdrag meende het Bourgondische Huis meer aanspraken te kunnen maken op de Hollandse titel dan Jacoba van Beieren. In de toen volgende strijd tussen Jacoba en Filips bleek de laatste veel machtiger en delfde Jacoba het onderspit. Er gaapt een gat tussen het aftreden van Jacoba in 1433 en de claims van eerst Jan (1419) en later van Filips (1423). Gedurende de strijd verklaarde Filips zich reeds graaf van Holland (1428), maar hier is netjes 1433 aangehouden. Nu zijn we definitief in het Bourgondische Huis terechtgekomen.

Bourgondische Huis

Filips de Goede had een zwakke gezondheid en hij liet zich vanaf 1465 al vervangen door zijn zoon Karel de Stoute (1433-1477). Na het overlijden van zijn vader in 1467 werd deze officieel graaf van Holland en toen hij tien jaar later overleed nam zijn dochter Maria van Bourgondië de titel over. Maria trouwde met Maximiliaan van Oostenrijk, een Habsburger. Als er alleen een vrouwelijke opvolger overbleef stond een dynastie meestal op wankelen, zoals we hiervoor zagen. Maria en Maximiliaan kregen echter een mannelijke erfopvolger, Filips de Schone (1478-1506), dus er bestond voor het voortbestaan geen gevaar. Maria overleed in 1482, toen Filips vier jaar oud was. Maximiliaan werd daarom regent tot in 1494 Filips zover was dat hij zelf kon aantreden. Filips de Schone trouwde in 1496 met Johanna van Castilië, de dochter van Ferdinand (van Aragon) en Isabella (van Castilië). Deze dochter erfde door het wegvallen van alle mogelijke troonpretendenten de kronen van Aragon én Castilië. Door hun huwelijk trad Filips, naast zijn echtgenote Johanna, in 1504 aan als Filips I, koning van Castilië. Zij kregen twee zoons, Karel en Ferdinand. De oudste zoon, Karel V (1500-1558), trad na de dood van zijn vader in 1506 diens titels aan, waaronder graaf van Holland. Hij werd verder opgevoed door Margaretha van Oostenrijk en veertien jaar oud in 1515 volwassen verklaard. In 1516 werd hij door de dood van zijn grootvader Ferdinand van Aragon tot koning Carlos I van Spanje gekroond. Hij zou in 1519 ook nog de Oostenrijkse huismacht van zijn andere grootvader Maximiliaan erven en tot Rooms-keizer gekroond worden.



Filips de Goede van Bourgondië, graaf van Holland 1433 (1428) -1467.

Filips kwam door een successie-strijd tussen hem en een vrouwelijke opvolger uit het Beierse Huis (Jacoba van Beieren) aan de titel Graaf van Holland. De ziekelijke Filips liet het bestuur vanaf 1465 aan zijn zoon Karel de Stoute over.

Habsburgse Huis

Karel V werd heerser over bijna geheel Europa, met uitzondering van Portugal, Frankrijk, Scandinavië, Vaticaan en NO-Italië. Ondanks het feit dat Karel een Bourgondische vader had zien we hem toch als een Habsburgs heerser over Holland. Daar bleef het niet bij, Karel wist de Nederlanden tot één geheel te smeden. Karel trouwde met Isabella van Portugal, waarmee hij een zoon Filips kreeg, die als Filips II koning van Spanje en de Bourgondische Nederlanden werd en daarmee o.a. de titel graaf van Holland aantrad.

Aan het huwelijk van Filips de Schone en Johanna is een akelig verhaal verbonden, waar ook Karel V nog een rol in speelt. Filips was bepaald geen trouw echtgenoot, iets dat Johanna moeilijk verkroppen kon. Haar hysterische gedrag nam dermate extreme vormen aan dat, toen Filips in 1506 kwam te overlijden, haar vader Ferdinand haar niet geschikt achtte om op de troon te blijven. Hij liet haar krankzinnig verklaren en opsluiten. Tijdens de opstand der Comuneros werd zij in 1520 opnieuw op de troon gezet, in competitie met haar zoon Karel V. Die sloeg niet alleen de opstand neer maar sloot zijn moeder ook opnieuw op. In 1555 overleed zij in Tordesillas, op een haartje na haar zoon overlevend.

Karel V abdiccerde in 1555, wat een unicum te noemen is. Teleurgesteld door de gedwongen godsdienstvrede van Augsburg en uitgeput door het vrijwel permanente rondreizen, deed hij op 25 oktober 1555 in Brussel troonsafstand. Hij droge de Bourgondische Nederlanden over aan zijn zoon Filips, aan wie hij in aparte ceremonies op 16 januari 1556 de Spaanse koninkrijken en op 10 juni ook de Franche-Comté overdroeg. Op 5-7 september 1556 droeg Karel tenslotte de rechten van het keizerschap over aan zijn broer en latere keizer Ferdinand I. Op 21 september 1558 stierf Karel V.

Philips II kunnen wij zonder veel overdrijving godsdienstwaaninnig noemen. De rigoureuze maatregelen tegen de Reformatie in zijn Rijk zetten zoveel kwaad bloed dat het al snel tot ongeregelde heden in de vorm van de Beeldenstormen kwam. Daarboven koeieneerde hij de lagere adel in de noordelijke Nederlanden die zich organiseerden in gewapend verzet, het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568). Tijdens deze oorlog, in 1579, werd de Unie van Utrecht opgesteld en als logisch gevolg daarvan in 1581 de Acte van Verlatinghe ondertekend. Dit kan gezien worden als de onafhankelijkheidsverklaring van noordelijke Nederlanden. De Staten-Generaal trokken nu onder andere de rechten van de graaf van Holland aan zich.

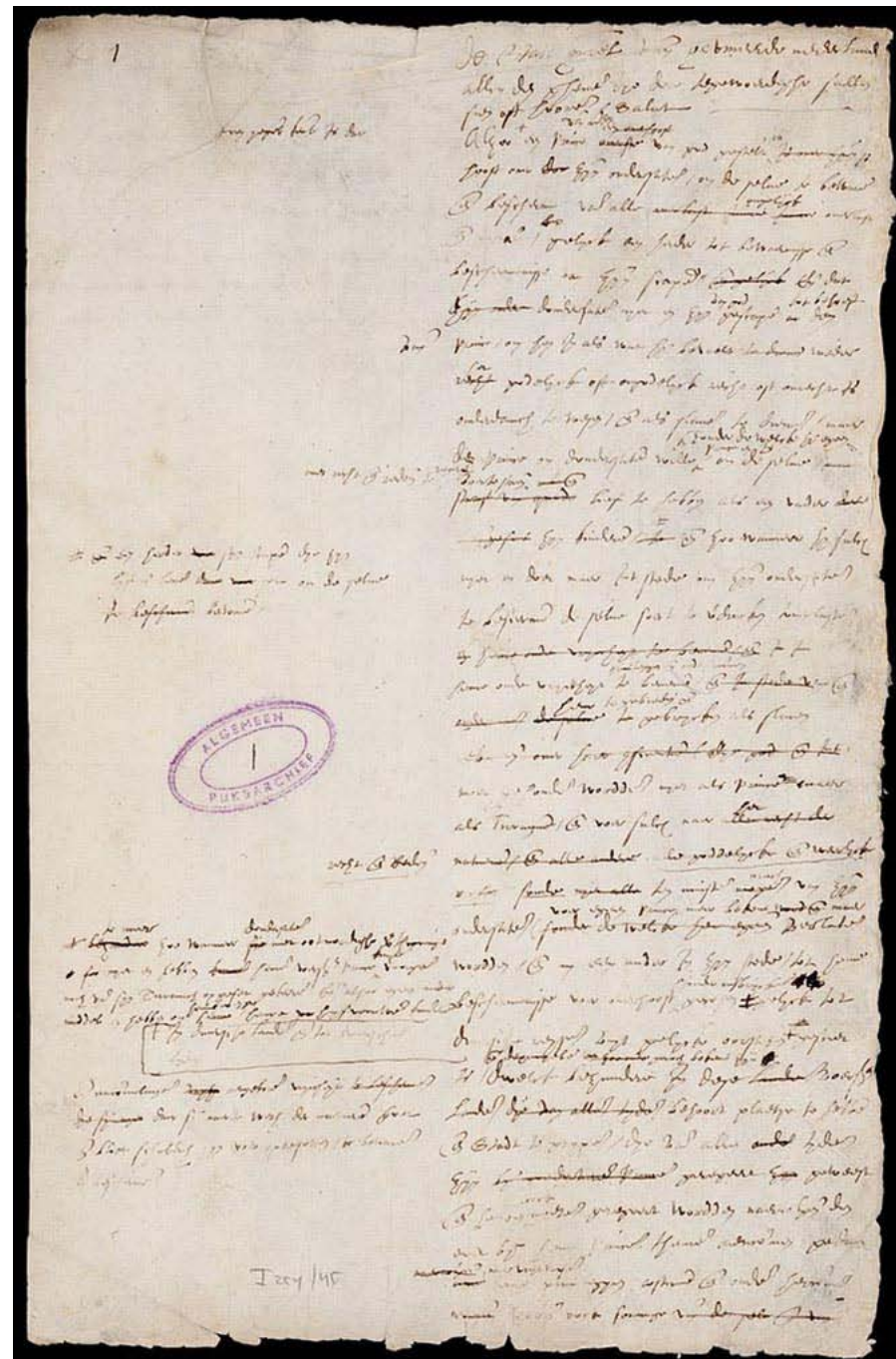
Amsterdam, de Heren van Amstel, de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland



Karel V, behalve Rooms keizer over het Habsburgse rijk ook nog graaf van Holland (1506-1556). Karel was een goed vorst voor de Nederlanden. Hij initieerde bijvoorbeeld de Heemraadschappen, die van de lappendeken van kleine lokale belangen in ons waterrijke gebied een bestuurbaar geheel maakten. Karel droeg in 1555 de Bourgondische Nederlanden en de Spaanse kroon over aan zijn zoon Philips II, die daarmee behalve koning van Spanje ook graaf van Holland werd.



Links:
De laatste
bladzijde van
de Unie van
Utrecht, met
de handteke-
ningen van de
deelnemende
gewesten en
steden



Rechts:
De Acte van
Verlatinghe,
de onafhanke-
lijkeheidsver-
klaring van
de noordelijke
Nederlanden

Theo Bakker's Domein



Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.



Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

